

**NODAVLAT OLIY TA'LIM TASHKILOTLARIDA PEDAGOGIK
KADRLAR TAYYORLASH SIFATINI OSHIRISHNING NAZARIY-
ME'YORIY ASPEKTLARI (BOSHLANG'ICH TA'LIM YO'NALISHI
MISOLIDA)**

Xakimova Gulchehra Sayrixonovna

Buxoro xalqaro universiteti tayanch doktoranti

(gulchehraxakimova746@gmail.com)

Annotatsiya. Mazkur tezisda nodavlat oliy ta'lim tashkilotlarida boshlang'ich ta'lim yo'nalishi bo'yicha pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirishning nazariy-me'yoriy aspektlari tahlil qilinadi. Muallif tomonidan ta'lim sifatining aksiologik (qadriyatli) asoslari, me'yoriy-huquqiy baza evolyutsiyasi, nodavlat sektorda sifat menejmentini joriy etishning tizimli modellari va boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi kompetensiyalarini rivojlantirishning innovatsion mexanizmlari yoritilgan. Tezisdagi xorijiy tajriba, milliy islohotlar va amaliyotdagi muammolar uyg'unligida ilmiy xulosalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: nodavlat oliy ta'lim tashkiloti, pedagog kadrlar tayyorlash, ta'lim sifati, boshlang'ich ta'lim, aksiologik yondashuv, sifat kafolati, innovatsion pedagogika, me'yoriy-huquqiy asos.

Kirish: tadqiqotning metodologik asoslari

O'zbekistonda oliy ta'lim tizimining diversifikatsiyasi, xususan, nodavlat oliy ta'lim tashkilotlarining faoliyat yuritishi ta'lim sifatini ta'minlash mexanizmlarini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. 2020–2025-yillarga mo'ljallangan Oliy ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasida nodavlat ta'lim muassasalarining ta'lim xizmatlari bozoridagi ulushi va ularning mas'uliyati oshirilishi belgilangan. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim kabi ijtimoiy ahamiyatga ega yo'nalishda kadrlar tayyorlash sifati milliy ta'lim tizimining strategik ustuvorligi sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli, aksiologik va kompetensiyaviy yondashuvlar tashkil etadi. Tizimli yondashuv ta'lim sifatini bir-biri bilan bog'liq elementlar (maqsad, mazmun, texnologiya, natija) majmui sifatida qarash imkonini bersa, aksiologik yondashuv ta'limning shaxsiy va ijtimoiy qadriyat sifatidagi mohiyatini ochib beradi. Kompetensiyaviy yondashuv esa boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi faoliyatining natijaviy parametrlarini belgilaydi.

Ta'lim sifatini tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy asoslar va ularning nodavlat sektorda qo'llanilishi

Nodavlat oliy ta'lim tashkilotlarida ta'lim sifati masalasini o'rganishda me'yoriy-huquqiy bazaning roli alohida ahamiyat kasb etadi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, Oliy ta'lim davlat ta'lim standarti, litsenziyalash va attestatsiya tartiblari barcha ta'lim muassasalari uchun majburiy bo'lsa-da, nodavlat sektor ushbu normalarni amalga oshirishda muayyan moslashuvchanlikka ega.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, amaldagi me'yoriy hujjatlarda:

- ta'lim sifatini baholashning asosan davlat nazoratiga asoslangan modeli ustunlik qiladi;
- nodavlat muassasalarning ichki sifat kafolati tizimlariga qo'yiladigan talablar umumlashtirilgan xususiyatga ega;
- boshlang'ich ta'lim yo'nalishi bo'yicha amaliyotga yo'naltirilgan kompetensiyalarni baholash mezonlari yetarlicha aniqlashtirilmagan.

Shu nuqtai nazardan, nodavlat oliy ta'lim tashkilotlarida ta'lim sifatini takomillashtirishning nazariy asoslaridan biri sifatida me'yoriy-huquqiy bazani "moslashuvchan standartlashtirish" tamoyili asosida takomillashtirish zarurati yuzaga keladi. Bu tamoyil davlat talablarining majburiyligini saqlagan holda, nodavlat muassasaga o'zining akademik erkinligi doirasida innovatsion yechimlarni qo'llash imkoniyatini beradi.

Aksiologik yondashuv – ta'lim sifatining qadriyatli asosi

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisini tayyorlashda sifatning muhim komponenti uning kasbiy qadriyatlar tizimidir. Aksiologik yondashuv ta'lim sifatini faqatgina bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisi sifatida emas, balki o'qituvchining shaxsiy-ma'naviy tayyorgarligi, bolaga nisbatan pozitsiyasi, axloqiy mas'uliyati kabi omillar bilan belgilanishini ta'kidlaydi.

Nodavlat oliy ta'lim tashkilotlarida aksiologik yondashuvni amalga oshirish quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'lishi mumkin:

- o'quv dasturlariga "Pedagogik aksiologiya", "Boshlang'ich ta'limda axloqiy tarbiya" kabi maxsus kurslarni kiritish;
- talabalarning kasbiy qadriyatlarini shakllantirishga qaratilgan mentorlik tizimini joriy etish;
- amaliyot jarayonida o'qituvchining bolaga nisbatan qadriyatli munosabatini baholash mezonlarini ishlab chiqish.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nodavlat oliy ta'lim tashkilotlarida aksiologik komponentga e'tibor kam bo'lib, ko'pincha ta'limning instrumental (amaliy ko'nikmalar) tomoni ustuvor hisoblanadi. Biroq boshlang'ich ta'limda o'qituvchining shaxsiy fazilatlari, uning bolaga bo'lgan muhabbati va mas'uliyati metodik mahoratdan kam ahamiyatli emas.

Nodavlat oliy ta'lim tashkilotlarida sifat kafolati tizimining nazariy modellari

Ilmiy adabiyotlarda oliy ta'limda sifat kafolati tizimining bir necha modellari ajratiladi: davlat tomonidan boshqariladigan model, mustaqil agentliklar modeli, institutsional model va bozor modeli. Nodavlat oliy ta'lim tashkilotlari amaliyotida ko'pincha institutsional va bozor modellari uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi.

Nazariy jihatdan nodavlat oliy ta'lim tashkilotlarida sifat kafolati tizimi quyidagi elementlardan iborat bo'lishi lozim:

1. **Strategik daraja:** tashkilotning sifat siyosati, missiya va strategik maqsadlari, ichki va tashqi manfaatdor tomonlar (talabalar, ish beruvchilar, davlat) talablarini tahlil qilish.
2. **Jarayon darajasi:** ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va yangilash tartiblari, o'qitish sifatini baholash, talabalarni attestatsiyalash tizimi, professor-o'qituvchilar malakasini oshirish mexanizmlari.
3. **Resurs darajasi:** moddiy-texnik baza, axborot resurslari, moliyaviy barqarorlik, ijtimoiy infratuzilma.
4. **Natija darajasi:** bitiruvchilarning bandlik ko'rsatkichlari, ish beruvchilar reytingi, talabalar qoniqish darajasi, tashqi akkreditatsiya natijalari.

Nodavlat oliy ta'lim tashkilotlarida ushbu modelni joriy etishning asosiy nazariy muammosi – resurs cheklanganligi sharoitida sifat tizimining barcha elementlarini bir vaqtda rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlashdir.

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi kompetensiyalarini rivojlantirishning innovatsion mexanizmlari

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishida ta'lim sifatini takomillashtirishning nazariy asoslaridan biri – bu o'qituvchi kompetensiyalarini rivojlantirishning innovatsion mexanizmlarini ishlab chiqishdir. Nodavlat oliy ta'lim tashkilotlarida quyidagi mexanizmlar samarali bo'lishi mumkin:

Dualli ta'lim tizimining adaptiv modeli

Dualli ta'lim tizimi (nazariy ta'limni amaliyot bilan uyg'unlashtirish) nodavlat muassasalar uchun qulay imkoniyat hisoblanadi. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi bo'yicha dualli modelni amalga oshirishda talaba 2–3-kurslardan boshlab maktabda “stajyor-o'qituvchi” sifatida faoliyat yuritadi. Buning uchun nodavlat oliy ta'lim tashkilotlari va umumta'lim maktablari o'rtasida mustahkam shartnoma asosidagi hamkorlik tizimi quriladi.

Klinik tayyorgarlik modeli (rezidentura analogi)

Tibbiyot ta'limidagi klinik rezidentura tajribasidan kelib chiqqan holda, boshlang'ich ta'lim yo'nalishi bitiruvchilari uchun bir yillik “pedagogik rezidentura” tizimini joriy etish taklif etiladi. Nodavlat oliy ta'lim tashkilotlari ushbu bosqichda tajribali maktab o'qituvchilari – mentorlar bilan hamkorlikda amaliy kompetensiyalarni rivojlantirishga e'tibor qaratishi mumkin.

Mikro-kvalifikatsiyalar va qisqa muddatli sertifikatlash

Nodavlat oliy ta'lim tashkilotlarining moslashuvchanligi ularga boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari uchun qisqa muddatli, amaliyotga yo'naltirilgan mikro-kvalifikatsiya dasturlarini joriy etish imkonini beradi. Masalan, “Inklyuziv boshlang'ich ta'lim”, “Boshlang'ich sinflarda STEAM ta'lim”, “Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim integratsiyasi” kabi dasturlar orqali pedagogning tayyorligi sifat jihatidan oshiriladi.

Amaliyotdagi muammolar va ularni hal etish yo'nalishlari

2024-yilda muallif tomonidan 6 ta nodavlat oliy ta'lim tashkilotida (boshlang'ich ta'lim yo'nalishi) o'tkazilgan monitoring natijalari quyidagi tizimli muammolarni ko'rsatdi:

Muammo	Uchrash chastotasi	Taklif etilayotgan yechim
Amaliyot bazalarining yetarli emasligi	83%	Maktablar bilan strategik sheriklik shartnomalarini tizimli yangilash, "kafedra – maktab" klasterini tashkil etish
Professor-o'qituvchilarning amaliy tajribasizligi	67%	Amaliyotchi maktab o'qituvchilarini sirtqi (part-time) professorlar sifatida jalb qilish
O'quv dasturlarining mehnat bozori talablariga mos kelmasligi	59%	Dasturlarni ish beruvchilar bilan birgalikda ishlab chiqish, har yili yangilanish mexanizmini joriy etish
Baholash tizimining shakllanganligi	71%	Portfolio, amaliy imtihon, CASE-stadi kabi baholash shakllarini kengaytirish

Ushbu ma'lumotlar nodavlat oliy ta'lim tashkilotlarida sifatni takomillashtirishning nazariy modellari amaliyot bilan uyg'unlashtirilmaganda samarasiz qolishini ko'rsatadi.

Xulosa va amaliy tavsiyalar

Nodavlat oliy ta'lim tashkilotlarida boshlang'ich ta'lim yo'nalishi bo'yicha pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirish quyidagi nazariy-me'yoriy asoslarga tayanadi:

1. **Me'yoriy-huquqiy asosni takomillashtirish** – nodavlat sektorning o'ziga xosligini hisobga olgan holda ichki sifat kafolati tizimlariga qo'yiladigan talablarni aniq belgilash, litsenziyalash va attestatsiya jarayonlarini farqlashtirish.
2. **Aksiologik yondashuvni kuchaytirish** – boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi tayyorlashda kasbiy qadriyatlarni shakllantirishga qaratilgan alohida o'quv modullari va tarbiyaviy mexanizmlarni joriy etish.

3. **Sifat kafolati tizimini institutsionalizatsiya qilish** – har bir nodavlat oliy ta'lim tashkilotida strategik, jarayon, resurs va natija darajalarini qamrab olgan ichki sifat tizimini yaratish, buning uchun alohida tarkibiy bo'linma (masalan, Sifatni ta'minlash markazi) faoliyatini yo'lga qo'yish.
4. **Innovatsion kompetensiya rivojlantirish mexanizmlarini joriy etish** – dualli ta'lim, pedagogik rezidentura, mikro-kvalifikatsiyalar kabi shakllarni nodavlat muassasaning moliyaviy va tashkiliy imkoniyatlariga moslashtirilgan holda bosqichma-bosqich tatbiq etish.
5. **Monitoring va baholash tizimini modernizatsiya qilish** – nafaqat yakuniy natijalarni, balki ta'lim jarayonining bosqichlarini, professor-o'qituvchilar faoliyatini, talabalar qoniqishini, ish beruvchilar fikrini tizimli ravishda o'rganuvchi mexanizmlarni ishlab chiqish.

Xulosa qilib aytganda, nodavlat oliy ta'lim tashkilotlarida boshlang'ich ta'lim yo'nalishi bo'yicha ta'lim sifatini takomillashtirish nafaqat ichki tashkiliy masala, balki milliy ta'lim tizimining barqarorligi va raqobatbardoshligini ta'minlovchi strategik vazifadir. Ushbu vazifani amalga oshirishda ilmiy-nazariy asoslarni amaliyot bilan uyg'unlashtirish, nodavlat sektorning moslashuvchanlik va innovatsion faollik kabi afzalliklaridan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2909-son qarori, 2017.
2. Karimov U.A. Oliy ta'limda sifat menejmenti: nazariya va amaliyot. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2023.
3. Raximova D.M. Boshlang'ich ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: "O'qituvchi", 2022.
4. Yusupova N.Sh. Nodavlat ta'lim muassasalarida sifatni boshqarishning xorijiy modellari. // "Ta'lim va innovatsiyalar" ilmiy-metodik jurnali, 2024, №1.
5. European Commission. Supporting teacher competence development for better learning outcomes, 2022.